

Bent Jensen

Historikeren Bent Jensen kan ikke løbe fra det personlige ansvar for sin omgang med PET's dokumenter.

Af Svend Aage Christensen

Fakta

Svend Aage Christensen er seniorforsker og var chef for Dansk Institut for Internationale Studiers udredning 'Danmark under den kolde krig', udgivet i 2005.

Historikeren Bent Jensen slutter en artikel i Jyllands-Posten 14.1. med at anføre, at DIIS (Dansk Institut for Internationale Studier) har fortiet, at PET (Politiets Efterretningstjeneste) anså Jørgen Dragsdahl for at være agent.

Verbet 'fortie' bruges vist normalt til at angive, at nogen med forsæt og i ond hensigt skjuler sandheden. At DIIS efter Bent Jensens mening har handlet i ond hensigt ses af, at han kalder fremgangsmåden vildledende og tilslørende. Der er tale om en grov anklage mod de mennesker, der har arbejdet med DIIS' udredning om den kolde krig.

Der er ikke hold i denne anklage. For det første var det ikke DIIS' opgave at gennemføre en personorienteret undersøgelse. For det andet måtte DIIS undgå at offentliggøre personfølsomme oplysninger, som kunne bringe instituttet på kant med tavshedspligten. Ingen forventer af et seriøst institut, at det skal operere på kanten af love og bestemmelser, endsige gå ud over kanten.

Intet i DIIS' kommissorium angiver, at vi skulle tage sager op om enkeltpersoner eller i øvrigt gennemføre en personorienteret undersøgelse. Bent Jensen er på vildspor, når han igen hævder dette i Politiken, 17.1.

Ud fra de meget forskellige opgavestillinger for PET-kommissionen, som siden 1999 har arbejdet med at kulegrave efterretningstjenestens virksomhed under den kolde krig, og DIIS-udredningen (som blev færdig i 2005) har det været forståelsen mellem PET-kommissionen og DIIS, at personrelaterede spørgsmål (især i det omfang, de var baseret på PET's arkiv) ville indtage en større plads i PET-kommissionens arbejde end i DIIS' undersøgelse.

I DIIS-udredningen er personrelaterede spørgsmål i første række behandlet i forbindelse med to meget omfattende gennemgange af den offentlige debat og den politiske beslutningsproces, analyser, som i vidt omfang er gennemført på andet materiale end PET's. Det bør indskydes, at PET's arkiv har spillet en vigtig rolle for DIIS' behandling af

østmagternes efterretningsaktiviteter mod Danmark.

I kommissoriet står, at der for DIIS' anvendelse af akter, der indgår i PET-kommissionens undersøgelse, gælder de samme regler som for PET-kommissionen. Det må forstås sådan, at en bemærkning i forarbejderne til loven om PET-kommissionen (Retsudvalget, L65, bilag 60) også var gældende for DIIS' arbejde. Det hedder, at »undersøgelsen heraf ikke er personorienteret. Der er tale om forhold, der overvejende ligger langt tilbage i tiden og ikke dengang har givet anledning til tiltalerejsning«. Heri må der antages at ligge en forventning fra lovgivers side om, at personoplysninger bruges til at give en fremstilling af generelle forhold og mekanismer under bevarelse af almindelige forskningsetiske standarder og uden at sætte enkeltpersoner i gabestokken for påstande om forhold, som de ikke dengang blev sigtet eller tiltalt for, og hvis sandhedsindhold det i dag kan være umuligt eller yderst vanskeligt at udtale sig om, hvis almindelige retssikkerhedsprincipper skal opretholdes. Det er ikke i ét og alt lykkedes os i koldkrigsudredningen at leve op til disse principper, men i store træk er det dog sket. Dette er lykkedes, til trods for at DIIS har skullet analysere et langt bredere område, på kortere tid og med færre ressourcer end PET-kommissionen.

Eftersom Bent Jensens adgang til PET's arkiver vel er omfattet af en regeringsbeslutning af januar 2003 om, at andre forskere kunne få adgang til PET's arkiv på samme vilkår som DIIS, så er det en rimelig antagelse, at hans adgangstilladelse på samme måde som DIIS' også må ses i det lys, som nævnte bilag 60 kaster over spørgsmålet. Med sin artikel i Jyllands-Posten i søndags har Bent Jensen gjort det stik modsatte. Artiklen er snævert personorienteret, og den omhandler en sag, der ligger langt tilbage og ikke har givet anledning til tiltalerejsning.

Desuden er det centralt, at både Bent Jensens og DIIS' adgang til akterne er reguleret af en tavshedserklæring, som bl.a. skal forhindre, at meget personfølsomme oplysninger om enkeltpersoner uberettiget offentliggøres. Forskeren forpligter sig til at tage de nødvendige hensyn – herunder ved anonymisering – til beskyttelse af oplysninger af hensyn til statens sikkerhed, rigets forsvar, forholdet til fremmede magter eller tredjemand. Hvor grænserne for 'uberettiget offentliggørelse' og 'nødvendige hensyn' ligger, må både arkivejeren (PET), forskerne og de i dokumenterne omtalte personer antages at have en mening om. I sidste instans kan spørgsmålet kun afgøres af domstolene.

Hvad der i øvrigt skal forstås ved nødvendige hensyn, kan man bl.a. få et indblik i ved at læse professor, dr.jur. Peter Blumes responsum i koldkrigsudredningen. Professor Blume nævner her det almindelige princip, at den, der offentliggør personoplysninger, har en forpligtelse til at sikre sig, at oplysningerne er korrekte.

PET's i denne sammenhæng relevante dokumenter er i udgangspunktet låst med en dobbelt

lås: Dels er de klassificerede, dels er de omfattet af en klausul om, at de først må gøres tilgængelige for forskningen efter 75 år. PET har i en række tilfælde afklassificeret dokumenter til brug for forskningen og dermed åbnet den ene af de to låse. Tilbage er den anden lås. Bent Jensen har haft adgang til dokumenter i begge kategorier. Offentligheden får meget let et forkert indtryk, når Bent Jensen fremhæver, at det dokument, han har brugt, er afklassificeret, men ikke nævner, at det fortsat er låst med klausulen.

Dokumentet indgår i PET's såkaldte DIIS-samling, der er oprettet af PET efter ønske fra DIIS, bl.a. med henblik på at andre forskere let skulle kunne se det samme materiale, som DIIS havde henvist til. Dokumenterne i denne samling er afklassificeret, men stadig omfattet af klausulen, hvilket betyder, at de efter myndighedernes opfattelse rummer beskyttelsesværdige oplysninger. Adgangen til dokumenterne sker derfor på de nævnte særlige vilkår, som fastsættes af myndighederne. Det er her, tavshedserklæringen kommer ind. Det er i øvrigt vilkår, som på mange måder er sammenfaldende med arkivlovens bestemmelser om sådanne akter.

PET kan bistå en forsker med at vurdere, om han er kommet til at røbe klassificerede oplysninger i sit manuskript eller i sine offentlige udtalelser. Derimod er det i udgangspunktet forskerens eget ansvar, om han overtræder regler og forudsætninger for anvendelse af personoplysninger i dokumenter, som alene er beskyttet af 75-års reglen. PET udøver som bekendt ikke manuskriptkontrol, og det er en uberettiget ansvarsfraskrivelse, når Bent Jensen henviser til, at PET har haft hans manuskript til gennemsyn. Han kan ikke løbe fra det personlige ansvar, som vi andre også fortsat er underlagt.

Nu mener Bent Jensen så i sit seneste udfald, at DIIS har fortiet en vigtig oplysning ved ikke at gengive indholdet eller i det mindste den afsluttende passus i det PET-dokument, som han primært bygger sin artikel på.

Indledningsvis må det være tilladt at spørge, hvad Bent Jensen mener. På Jyllands-Postens forside er han citeret for, at »Arkiverne har vist, at Jørgen Dragsdahl var KGB-agent«. I forsidemanchetten hedder det derimod: »Han var agent for KGB, konkluderer professoren«. I Bent Jensens artikel inde i bladet hedder det: »Dragsdahl var altså ifølge både KGB og PET KGB-agent«. Endelig siger han til Politiken, »at Dragsdahl fik udbetalt sin erstatning på et falsk grundlag«. Er Bent Jensen sikker på, at han kender hele grundlaget for domstolens afgørelse? Er Bent Jensen blevet fejlciteret på forsiden? Eller er hans udtalelse strammet af redaktionen i manchetten? Eller er det korrekte det, som står i hans egen tekst? Det er ikke uden interesse at få afklaret, om Bent Jensen står inde for disse glidninger i vurderingen.

Lad os først se på, hvordan hans eget håndværk har det, og om han har levet op til

forudsætninger og regler for sin arkivadgang i det konkrete tilfælde. Man må antage, at han godt kan forstå forudsætningerne og reglerne. Spørgsmålet er måske snarere, om han *vil* forstå dem. Har han forstået, at alle forudsætninger tilsiger anlæggelse af et forsigtighedsprincip, og arbejder han professionelt med materialet?

Det sidste spørgsmål har ikke været nævnt tidligere i min kommentar. Arkivadgangen i denne type sager er en begunstigende forvaltningsakt, der ikke indrømmes hvem som helst, men kun nogle få udvalgte, som kan sikkerhedsgodkendes og antages at have de nødvendige forudsætninger for at arbejde professionelt og uhildet med materialet. Det ligger forudsætningsvis i denne fremgangsmåde, at den begunstigende forvaltningsakt kan tilbagekaldes på samme individuelle basis, som den er givet, eller mødes med andre sanktioner, hvis den begunstige ikke lever op til forudsætningerne.

Det første spørgsmål, der kan rejses om Bent Jensens professionalisme i den konkrete sag, er, om det er godtgjort, at han har forstået, hvad det er for et dokument, han arbejder med. Om ikke andet, så ved sit svar på Michael Clemmesens anbringende i Politiken af 15. januar gør han det klart, at han ikke har forstået det. Med en sprogbug, som er bemærkelsesværdig for en højt profileret offentligt ansat, afviser han Clemmesens kritik som »det rene nonsens« og fortsætter ifølge avisartiklen: »Det er altså ikke således, at politiassistenter sidder og drager deres private konklusioner. Referatet er naturligvis godkendt af PET, det indgår i sagsmaterialet og er selvfølgelig institutionens mening«.

For andre end Bent Jensen er det meget mindre sikkert, at en statslig myndighed i en vanskelig sag skulle formulere institutionens mening i en bemærkning i slutningen af et samtalereferat. Der findes mængder af samtalereferater i de offentlige myndigheders arkiver, og de deri udtrykte positioner skal man være meget varsom med at tolke som myndighedernes holdning. Referatet er nedfældet, fem dage efter at mødet fandt sted. Det er på 8-9 sider med 1½ linjeafstand og kan således kun omfatte nogle hovedpunkter af en samtale af et par timers varighed. Hvis der havde været tale om en afhøringsrapport, ville dokumentet efter sin status have været væsentlig mere pålideligt, men det var altså ikke en afhøringsrapport. For eftertiden kan det være vanskeligt at fastslå, hvilken tendens der måtte have ligget i, hvad referenten valgte at medtage og udelade i sit samtalereferat.

Bent Jensen ses endvidere ikke at have gjort sig nogen overvejelser om de særlige kildekritiske problemer, som dokumenter i en hemmelig tjeneste giver anledning til. En hemmelig tjeneste, der arbejder ud fra den forudsætning, at der ikke er offentlig adgang eller aktindsigt, er forventeligt i udgangspunktet i nogle henseender mindre forsigtig med, om det materiale, der lægges på akterne, er korrekt. Mange af dens oplysninger kan på grund af arbejdsforholdene være ikke-verificeret og have karakter af gisninger. De opbevares alligevel i arkivet, fordi man måske senere får noget mere at vide, som kan kaste

nyt lys over en sag. Både dengang og i dag gælder der andre regler for PET's omgang med oplysninger og registreringer end for andre myndigheder.

Det er ikke til at se, hvad Bent Jensen har foretaget sig for at tjekke, om indholdet af dokumentet er korrekt. Også efterfølgende ville det være interessant at høre noget om Bent Jensens anstrengelser i den henseende. Her kan igen henvises til, at den, der offentliggør personoplysninger, har en forpligtelse til at sikre sig, at oplysningerne er korrekte. Den forpligtelse vejer særlig tungt på en forsker, der arbejder på de nævnte vilkår og med denne type materiale. Endvidere må nævnes det almindelige kildekritiske apparat, som står til historikerens rådighed. Et apparat, som især må anvendes på nogle af de allervanskeligste kilder, som en historiker kan blive stillet over for, efterretningskilder.

En kontrolmulighed ville have været at tale med Dragsdahl og relevante embedsmænd, som måske ville have stillet sig til rådighed for en samtale. Det kunne selvfølgelig ikke gøres under henvisning til de endnu klassificerede dele af materialet, men kun til de dele, der alene er omfattet af 75-års reglen, og da igen kun til de dele heraf, som Bent Jensen måtte have ment at kunne offentliggøre uden at tilsidesætte sin tavshedspligt. Man ville imidlertid ikke kunne fortænke nogen i ikke at ville stille sig til rådighed for en sådan samtale med Bent Jensen, der er kendt for sit ideologisk-polemisk betoned engagement i emnet. Dette er et praktisk eksempel på, at han på grund af denne profil må forventes at få vanskeligere end andre historikere ved at gennemføre den ønskelige kontrol af, at arkivoplysningerne er korrekte.

Der er sikkert mange, der tror, at man kan klare nogle af problemerne med personfølsomme oplysninger ved at anonymisere oplysningerne, bruge dæknavn og lignende. Denne mulighed er dog i mange tilfælde illusorisk, idet de berørte personer også ved sådanne foranstaltninger meget ofte vil kunne genkendes af større eller mindre kredse i offentligheden (og måske i udlandet). Enten med det samme eller senere, hvis der kommer supplerende oplysninger frem fra danske eller udenlandske arkiver. Ved at offentliggøre sådanne (anonymiserede) oplysninger kan man bringe de berørte personer i en farlig situation eller anrette andre ulykker for dem eller statslige interesser.

En nærliggende risiko ved anonymisering er endvidere, at den vil tendere imod at få historikeren til at føle sig friere stillet i brugen af kildematerialet, samtidig med at metoden let mindsker historikerens, andre historikers og den berørtes kontrolmuligheder. Forpligtelsen til at kontrollere, at personoplysningerne er korrekte, bliver vanskeligere at opfylde, fordi man i denne situation kan have afskåret sig fra en meningsfuld samtale med berørte parter. Det kan i sidste instans medføre, at de slutninger, som drages på et sådant materiale, bliver af dårligere kvalitet.

For PET rejser det passerede mindst to spørgsmål:

Om de udtrykkelige og afledte forudsætninger for den begunstigende forvaltningsakt, der har givet Bent Jensen adgang til PET's arkiv, er efterlevet, herunder i form af udvist professionalisme og uhildethed i stoffets behandling?

Om tavshedspligten er blevet tilsidesat?

Jeg undlod oprindeligt at reagere på Bent Jensens forskellige hoverende indlæg i Jyllands-Posten i 2005 ud fra forskellige betragtninger. Dels, at de udgjorde en form for videnskabelig striptease, som talte for sig selv. Dels, at det for besindige iagttagere måtte være fuldstændig usandsynligt, at DIIS med sin lange, anerkendte udredningstradition og med en bredt sammensat bestyrelse med repræsentanter fra ministerier og forskningsverden skulle have sådan et synderegister, som Bent Jensen påstod. Hans skrivelser var proportionsløse, insinuerende og fordrejende. Bent Jensens offentlige virksomhed er rig på eksempler på, at omtanke, dømmekraft og proportionssans svigter ham.